

Şemsi Efendi Mektebi

1852 yılında fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Şemsi Efendi, ilköğreniminin ardından 1867 yılında on beş yaşlarında iken Selanik Mülkiye Rüştiyesi'ni bitirmiş ve ailesine malî katkıda bulunabilmek amacıyla genç yaşta çalışma hayatına girmiştir. Arapça ve Farsça yanında Fransızca da öğrenden Şemsi Efendi, 1869-1871 yıllarında Aynaroz'da gümrük idaresinde kâtip olarak çalışmıştır. Şemsi Efendi, 1871 yılından itibaren Selanik'te yabancı bir özel okulda Türkçe öğretmenliği görevinde bulunmuş ve bu sırada ilgili okuldaki birçok yeni öğretim tekniğini görme ve öğrenme fırsatı bulmuştur. Öğrendiklerini Türk öğrencilerin eğitim hayatına yansıtmak istemesi ise onun modern bir okul açma düşüncesinde etkili olmuştur. Ardından bu düşüncesini bazı öğrencilerin velilerine ve meslektaşlarına açmış ve büyük destek görmüştür. Şemsi Efendi'nin Avdetî Cemaatinin Kapancı koluna mensup olması dolayısıyla bu grubun da önemli bir desteğini sağladığı anlaşılmaktadır. Dönemin Maarif Müdürü Radoviçeli Mustafa Bey de kendisine bina tahsisi ve okul açmak için gerekli ruhsatın alınmasında yardımcı olmuştur. Gerekli parasal desteği ise halkın yardımıyla elde eden Şemsi Efendi, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin ecnebi ve gayrimüslim tebaa yanında Müslüman Türklere de özel okul açma imkânı tanıyan maddelerine dayanarak ilk özel okulunu, Sabri Paşa Caddesi üzerinde Çarşamba Dergâhı denilen yerin tam karşısında 1872 yılında faaliyete geçirmiştir.

Açılışının ardından meslektaşları Abdi Kamil ve Halil Vehbi beylerin öğretim kadrosuna girmesiyle güçlendirilen okul, "Şemsi Efendi Mektebi" ismiyle anılmaya başlanmıştır. Adı geçen okul, Selanik'te özel eğitimin ve yeni öğretim usulünün ilk temel taşı olmuştur. Şemsi Efendi Mektebi daha sonra Tellikapı Caddesi ile Tekkearkası Sokakları arasında Sinancık Mahallesi denen bir mevkie taşınmış ve bu bölgede faaliyetlerine devam etmiştir. Şemsi Efendi'nin Okulu kısa sürede iyi bir isim yaparak aralarında Türklerin de bulunduğu Selanikli birçok çocuğu cezbetmeyi başarmıştır. Bu okulun bir özelliği de İstanbul'da Cemiyeti-i Tedrisiye-i İslamiye tarafından 1865 yılında açılan okuldan sonra bir Türk tarafından kurulan ilk özel okul olmasıydı. Şemsi Efendi Mektebi, 1872 yılında açıldığında 20-30 talebeyle işe başlamış ve yıldan yıla gerek öğrenci sayısını gerek eğitim sahasındaki başarılarını arttırarak Selanik'te önemli bir konuma gelmiştir.

Şemsi Efendi Mektebi, İstanbul dışında kurulan ilk özel okuldur. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Fermanı sonrası eğitim sisteminde gerçekleştirmeye çalıştığı islahatların bir sonucu olarak usûl-i cedide denilen yeni metotlara göre bir eğitim öğretim faaliyeti yürütmüştür. Anlayarak öğrenme, konunun nedenlerine inme, derslerde tablo, harita ve resim kullanılması, Mektebin yeni metotlarla eğitim faaliyetlerinden sadece birkaç tanesidir. Ayrıca kendisinin düzenlediği levhalar üzerinde harfleri öğretmesi herkesi şaşırttığı gibi dönemin valisi Mithat Paşa'nın da dikkatini çekmiştir. Yeni pedagojik yöntemleri kullanmasını takdir eden Mithat Paşa, Şemsi Efendi'yi ödüllendirmiştir. Yaptığı eğitim hizmetleri dolayısıyla devlet tarafından da taltif görmüş ve kendisine çeşitli nişanlar verilmiştir.

Fransızcaı bilmesi, ona bu dilde yazılmış meslek kitaplarını ve programlarını okuyup inceleme imkânı sağlamış, pedagoji ve çağdaş uygulamalara dair bilgisini bu yolla arttırmış ve okulunda kullanmıştır. Şemsi Efendi Mektebi'nde disipline oldukça dikkat edilmiş, okula kaydolan öğrencilere mevcut ve çalışkan öğrencilerden bir nevi rehber atanarak gerek yeni öğrenciyi okula ve kurallarına alıştırmak gerek rehber yapılan öğrencilerde sorumluluk duygusunu geliştirmek gibi amaçlar hedeflenmiştir. Diğer taraftan sınıflarda öğretmenin arasında dolaşabildiği sıra düzeni, her saat başı teneffüs yaptırarak çocukları bahçeye çıkarma, beden gelişimi için jimnastik yaptırma, öğretmen masası, karatahta, tebeşir ve silgi gibi o zamana göre ileri seviyede uygulamalar da yapılan bu okul, zaman zaman yabancı/gâvur adetlerini çocuklara öğretiyor diye baskılara maruz kalmıştır. Örneğin okulun ilk öğrencilerinden Galip

Pasiner bu hususta şunları ifade etmiştir. “Okula başladıktan bir iki ay sonra sokakta bir kalabalık ve gürültü peyda oldu. Fena sözler, küfürler söyleniyor, sofa kapısı kırılıyor ve içeriye hücum ediliyordu. Hocamız bu hali görünce hemen yerinden fırladı ve komşunun bahçesine açılan bir pencereden atlayarak kaçtı. Kırk elli kadar adamdan teşekkül kalabalık dershaneye girdi ve bizi küfürlerle dışarıya attıktan sonra o canım sıraları, hocanın kürsüsünü, kara tahtayı, pencere ve kapıları kırarak dershaneyi bir harabeye çevirdiler. Sebep! Şemsi Efendi çocuklara gâvur usulünde ders okutuyor, oyun oynatıyor ve jimnastik yaptırıyormuş.” Gördüğü bu baskılara rağmen Şemsi Efendi, zaman zaman kendi evinde zaman zaman da bizzat öğrencilerin evlerine giderek çocukları eğitmek konusunda kararlı tavrını sürdürmüştür.

Şemsi Efendi her ne kadar 1872 yılında bir okul açmışsa da gerek uğradığı baskılar gerek zor bir kişiliğe sahip olmasından kaynaklı ancak 1875 yılına kadar faaliyet gösterebilmiştir. Ancak eğitime olan inancı ve düşkünlüğü sayesinde yeni okullar açmaya ya da başka okullarda öğretmen olarak çalışmaya devam etmiştir. Örneğin daha sonraki yıllarda Türk eğitim tarihinde önemli yeri bulunan Terakki ve Feyziye (Işık) okullarına ilham kaynağı olmuş, bu okullarda öğretmenlik ve müdürlük yapmıştır. Her iki okulun Şemsi Efendi Mektebi'nin devamı kabul edilme gayreti ise buradan kaynaklanmaktadır. Çünkü Şemsi Efendi bu iki okula da yakındır. Karışıklığa yol açan diğer sebep ise Şemsi Efendi'nin meslek hayatının büyük kısmında Selanik'te bulunması, bu okulları kuran ve bu okullarda öğretmenlik yapanlarla bazen yan yana bazen de farklı saflarda yer almasıdır. Son olarak Atatürk, Şemsi Efendi Mektebi'nde okuduğundan gerek Feyziye gerek Terakki Mektebi, Atatürk'ün kendi okullarından mezun olduğunu belirtmek için Şemsi Efendi Mektebi'nin devamı olduklarını ileri sürmüştür. Atatürk ise okulun ikinci defa Şemsi Efendi ismiyle kurulmuş olduğu yıllarda ve söz konusu okulda eğitim görmüştür. Zira Atatürk'ün ilkokula başladığı 1887 yılı civarında Şemsi Efendi bu okulu yeniden eğitim hayatına kazandırmıştır. Ancak, Şemsi Efendi'nin ikinci defa açtığı okul zaman zaman yine saldırı ve baskılara maruz kalmış, öğrenci sayısında azalma yaşamış ve nihayetinde 1891 yılında son defa olmak üzere kapanmıştır.

Şemsi Efendi'nin adıyla ve eğitim hayatıyla özdeşleşen, aynı zamanda yaşamının büyük bir bölümünü geçirdiği Selanik'te başlayan okul kuruculuğu, öğretmenlik ve idari görevleri Balkan Savaşı'na kadar devam etmiştir. Zira şehrin Yunanlılar tarafından ele geçirilmesinin ardından Şemsi Efendi ve ailesi İstanbul'a göç etmek durumunda kalmıştır. İstanbul'da ilköğretim müfettişliği görevine getirilen Şemsi Efendi, bir müddet de Fatih Kız Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği yaptıktan sonra 1917 yılında hayatını kaybetmiş ve Üsküdar'daki Bülbülderesi Mezarlığına defnedilmiştir.

Volkan AKSOY

KAYNAKÇA

BOA, İ. DH, 1295/101780

BOA, İ. DH,1102/86363

BOA, MF. MKT, 40/114.

BOA, MF. MKT, 1520/58.

AKSU, Eren, **Selanik'te Türk Edebî Kültürü (1860-1912)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2018.

AKYÜZ, Yahya, "Atatürk'ü Yetiştiren Öğretmenlerden Birkaçı", **Atatürk Devrim ve Eğitim Sempozyumu (9-10 Nisan 1981)**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s. 109-122.

ALKAN, Mehmet Ö., **İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Selanik'ten İstanbul'a Terakki Vakfı ve Terakki Okulları 1877-2000**, Terakki Vakfı, İstanbul 2003.

BAER, Marc David, **Selanikli Dönmeler Yahudilikten Dönerler, Müslüman Devrimciler ve Seküler Türkler**, (Çev. Sevinç Kayır), Doğan Kitap, İstanbul 2011.

EREN, İsmail, "Atatürk'ün İlk Hocası Şemsi Efendi", **BTTD**, S. 26, Kasım 1969, s. 5-7.

ERGİN, Osman, **Türkiye Maarif Tarihi**, C. 1-2, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

GEORGEON, François, "Müslüman ve Dönme Selanik", **Selanik 1850-1918**, (Haz. Gilles Veinstein), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 113-127.

GÜLER, Ali, **Atatürk Soyu Ailesi ve Öğrenim Hayatı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara 1999.

KOÇAK, Azmi, **Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi**, Düşler Sokağı Reklam Yayın, 2000.

KURT, Songül Keçeci, "Osmanlı Devleti'nde Özel İslam Okulları (Selanik)", **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl 17, S. 54, (Kış 2013), s. 187-204.

MERT, Özcan, "Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi (1852-1917)", **ATAM**, S. 20, 1991, s. 331-346

SANDALCI, Mert, **Feyz-i Sıbyan'dan Işık'a Feyziye Mektepleri Tarihi**, Feyziye Mektepleri Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.

ŞİMŞEK, Hüseyin, "Osmanlı Devletinde Özel Okullar ve İlk Türk Özel Okulunun Tarihçesine Dair Yeni Bilgiler", **Bilig**, S. 68, s. 209-230.

UNAT, Faik Reşit, "Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi ve Okulu", **Eğitim Dergisi**, C. 1, S. 3, (Mart 1963), s. 38-42.

VOLKAN, Vamık D. ve ITZKOWITZ, Norman, **Ölümsüz Atatürk Yaşamı ve İç Dünyası**, Bağlam Yayınları, İstanbul 2008.

ZORLU, İlğaz, **Evet, Ben Selanikliyim Türkiye Sabetaycılığı**, Belge Yayınları, İstanbul 1998.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/semsi-efendi-mektebi/?pdf=4662> adresinden erişilmiştir